

„A hit Isten ajándéka”

Ef 2,8

A történelem ismétlődik, mondjuk sokszor. Ez különösen igaz a pécsi unitárius gyülekezet történetére, életére nézve. Közel 250 éves pécsi „szüneteles” után, bár lélekszámban kevesen, de bízó hittel keressük helyünket a harmadik évezred kezdetén. Öröm számomra az, hogy a pécsi református egyházköztség gyülekezeti terméből szólhatok, és talán nem véletlen az, hogy mint egykor, a 16. század második felében, e két egyházköztség sorsa ma is összefonódik. Emlékezni gyűltünk ma össze. Egy olyan emberre, kinek neve helyet követel Európa és a világ szellemtörténetében, kinek helye ott van a nagy reformátorok között. Az egyetlen magyar alapítású egyház reformátorára, aki valami egészen egyedül adott a világnak. Aki kora korlátait maga mögött hagyva, a reformáció utolsó hajtásaként – a radikális reformációt beteljesítve – az unitárius egyházat alapította.

Tudjuk, hogy mit köszönhetünk Dávid Ferencnek. Az idő végtelenségében felvillanva Ő hozta magával az unitárius hitet, az ember Jézus szeretettánára épülő egyistenhitet, a szabad vizsgálódás és a türelem eszméjét, melyet, ha nem fojtanak meg őt elhallgattatva, börtönre ítélve, bizonyára évszázadokkal lendíthette volna előbbre az európai fejlődés menetét.

Ma talán nem is az életéről és a szorosabb értelemben vett tanításairól szeretnék beszélni, hanem az Ő és követői szellemi hatásáról, arról a szellemi hatásról, melynek következtében 1568-ban, Erdélyben, a tordai országgyűlésen – a világon itt először – kimondták és törvényesítették a vallásszabadság eszméjét: „mindenki azt a hitet vallhatja, amely felfogásával megegyezik, mert a hit Isten ajándéka.”

Manapság egyre többet hallani ezen edictumról, bár közelről sem szélesebb körben. Mi lehet ennek oka? Talán a hagyományos unitárius türelem „visszaütése”, vagy csak egyszerűen, a történetírás részleges és hiányos munkája? Vagy csak a pusztán közöny? Pontosán ezt nem lehet tudni. Mindenesetre több figyelmet érdemelne.

Lelki szemeink előtt áll első püspökünk, Dávid Ferenc alakja, a szabad vizsgálódás és a türelem felesküdtje, a józan ész tekintélyének segítségül hívója, aki a semper reformanda szellemében, a reformáció hosszú útját bejárva jutott el hitéig, Isten ismeretéig. Istenfogalom nélkül nem beszélhetünk

vallásról, és Dávid Ferenc tudta, hogy e fogalom kiaknázhatatlan, hogy Isten ismerete mindig túlmutat önmagán. Tudta, hogy vizsgálódásában az értelemnek is fontos szerepe van, bár a ráció nem léphet a transzcendens helyébe, és hogy ez nagy távlatokat nyit meg előtte. Valami lázas kereséssel, szüntelen vizsgálódással ment Istene elé, mint aki tudta, hogy az élet – és ebben a hit – a fejlődés folyamatának jegyzőkönyve, de úgy is, mint aki tudta azt, hogy életünk egy személyes Isten nélkül csak pusztán elvonatkoztatás. Folyamatosan hatolt be a feltárulkozó Titokba, hogy megtalálja a lelkiismeretével megegyező felfogást.

Itt meg kell jegyeznünk azt, hogy Dávid Ferenc hite nem illethető túlzott racionalizmussal. Nem csupán pusztán elméletet, szabad filozófiát akar nyújtani, hanem a jézusi tanításokon alapuló élő és személyes hitet, az Atyában, a szeretet Isteneiben. A hit intellektuális alapjait, világnézetét igencsak ki lehet terjeszteni, de mit ér minden, ha az elnyomja az élő hitet. Bizonyára ezért van az, hogy manapság az amerikai unitáriusok egy része, akik szemében és lelkében a hit csupán egy világnézet, egy bizonyosfajta optimista életszemlélet szinonimájává vált, az erdélyi gyökerekben keresik megújulásukat.

A szabad vizsgálódás szelleme „kézzelfogható” eredményt szült, a tordai országgyűlést, mely kimondta, hogy: „a hit Isten ajándéka, az hallásból létszen, mely hallás Isten ígéje által van”. A nagy hitviták kereszttüzében Dávid Ferenc ezt így fogalmazta meg: „A hit kérdésében nem a hatóság karjával, hanem az ige igazságával és a lélek szeretetével kell eljárni”. Nincs nagyobb esztelenség, sőt lehetetlenség, mint külső erővel kényszeríteni a lelkiismeretet és a lelket, aki felett hatalommal csak teremtője bír.”

Bár élesen nem lehet szétválasztani, nyilvánvaló az, hogy minden vallás egy intellektuális, világnézeti, és egy úgynevezett érzelmi, etikai alapról tevődik össze. Valaki így fogalmazta ezt meg: Istent mint fényt, és mint szabályt lehet felfogni.

Attól vagyunk mi egy gyülekezet, egy egyház, hogy azonos vallási nézeteink vannak. És bár mindannyiunknak vannak saját meglátásai, ha másként is látunk sok dolgot, közös nézetünk lényegében nem változik. Így van ez minden egyházzal, feleke-

zettel. Az is igaz, hogy e nézeteket nem lehet, nem szabad feladni. Attól vagyok én igazi unitárius, katolikus, református és evangélikus, avagy más vallású, mert e nézeteket vallom, és igazán, mélyen, a magam hitét, a magam megtalált igazságát csak így élhetem meg. Valahová tartozni kell, szoktuk mondani népiesen, és fontos ez, főleg akkor, amikor tudjuk, hogy hitünknek nemcsak egyéni, hanem közösségi vonatkozásai is vannak.

Igaz az tehát, hogy minden út elkeskenyül, ha a magasba visz, minden igazság – így a vallási is – megoszthatatlan, szétválaszthatatlan. Minden ember ahhoz az Istenhez jut el, akit önmagának megfogalmaz. És annál inkább jut el hozzá, minél inkább e megfogalmazás, e kép letisztult. Sokan és sokfélék vagyunk, különböző meghatározottsággal, különböző képességekkel, igényekkel, így sokféle igazságot is birtokolunk. De ez még nem baj. A kép szépségét, változatosságát is a színek összessége adja. Akkor van baj, amikor nem tudunk mindannyian ragyogni, egymás hitét életre juttatni, Isten ajándékával nem tudunk igazán élni. Bár a jogállam és a kiteljesedő ökumené elősegíti a szabad hit gyakorlását, mégsem lehet azt mondani, hogy minden rendben volna. A hitről, mint Isten ajándékáról sokszor többet beszélünk a háta mögött, mint a szemébe, a felekezeti elfogultság is érzeteti hatását.

Csak reménykedni tudunk, hogy e kérdésben érzéseink, a szeretet, a fény vezet majd minket. A vallás e második eleme úgymond mélyebben hatol be az igazságba, felszabadítja bennünk a szeretni tudás képességét, ugyanakkor egyetemessége magába olvasztja az ember kicsinyességét is. A vallás az egyén és közösség hitének, hivatásának, ugyanakkor erkölcsi életének is meghatározója. Igaz ez a keresztény vallások esetében is, ahol Jézus szeretet tana mindenkinek szól, nemcsak megérezhető, hanem megélhető is, nem más, mint valóra váltható életlehetőség. Isten azt kívánja tőlünk, hogy hivatásunk megélésében lépünk túl önmagunkon is, egy szebb-jobb világ, Isten országa megvalósításának érdekében.

Ez az út nem könnyen járható. Jézusi értelemben vett szorosabb kaput, szabadságunk kiteljesedése esetén dialógust, azaz párbeszédet, a türelem megélését, egymás terhének hordozását, folytonos fejlődést követel meg. Igaza van Renannak, amikor azt mondja: „Idő és sok tapasztalás kell addig, amíg odáig jut az ember, hogy belátja: egy dogma sem érdemli meg, hogy szembeszálljanak érte, s vétsünk a szeretet ellen.” Példaértékű számomra Dávid Ferenc kora, amikor a vallási párbeszéd virágkorát élte. Tudjuk, hogy voltak túlkapások is, sokszor indulattal telített gondolatok, érzések feszültek egy-

másnak, de az emberek párbeszédben voltak, a templomokban, a házakban, az utcákon saját és végső kérdéseikről beszéltek: mert fontos volt ez számukra.

A dialógus problémáink, kérdéseink megfogalmazását jelenti, ugyanakkor a másikon keresztül nemcsak önmagunk megértését segíti elő, hanem közös eszményeink esetleges megoldását is. Legfontosabb feltétele az, hogy ne csupán saját igazságunkra figyeljünk, hanem a másik ember megértő elfogadására is képesek legyünk. Ennek első stációja mindannyiunk esetlegességének számbavételét jelenti. Tudomásul kell vennünk azt, hogy nem egyedüli igazságot birtokolunk, mert az abszolút igazság csak Istené. A részletigazságok az emberek nézetei, az egyetemes igazságok Isten igazságai.

Éppen ezért eleve fogékonynak kell lennünk a másság iránt, a másikat ne legyőzni akarjuk, hanem mérlegelni és megérteni. Ez természetesen nem zárja ki saját magunk vállalását, másságunk megmutatását, hiszen ez éppen feltétele, ha úgy tetszik, a gondolatok „kijátszásának”.

Ha így teszünk, akkor egy szüntelen feltárulkozásban, nyitottságban élhetünk, mely nyitottságot éppen a folytonosan szerzett újabb tapasztalatok, egy táguló és nemesedő világ táplál. Különösen szükségünk van erre a Ma korában, amikor világunk egyre inkább átláthatóbbá, megismerhetőbbé és testközelivé válik, amikor, ugye, például az európai nemzetek szorosabb összefonódása, jövőjének közös alapja és sorsa valósággá válik.

A mások véleményének meghallgatásával, tiszteletben tartásával együtt jár a türelem erénye is. Mi, unitáriusok, 435 éves történelmünk során erre a vallási türelemre és lelkiismereti szabadságra esküdtünk fel, az ellenreformáció, az üldöztetések idején is, és ezt tesszük ma is.

Így valósulhat meg tehát a vallásszabadság, a türelem eszméje, mely elősegíti azt, hogy a hitet minden ember mint „Isten ajándékát” élje meg. Ez szabadság, a türelem ezen eszméje azonban túlmutat önmagán. II. János Pál pápa szavaival élve: „A szabadság beteljesedése a szeretet!” Ez rávilágít arra, hogy a dialógus, a türelem, a szabadság eszméi igen fontosak életünkben, de nem elégségesek. És miért? Mert ezeknek önmagukban úgymond nincs pozitív töltetük. Nem elég csak párbeszédben lenni, türelmesnek lenni, Istenünk sokkal többet kíván tőlünk. A felebarátot, a mellettünk lévő embert nemcsak élni hagyni, hanem életre segíteni is kell. A szabadsággal kezdeni kell valamit, élni kell vele, és nem tehetünk mást, mint azt, hogy beteljesítjük Istenünk törvényeit. A törvény betöltése pedig a szeretet. Mint ahogyan a nagy parancsolat is mondja: „Szeresd azért az Urat, a te Istenedet, tel-

jes szívedből, teljes lelkedből, és teljes elmédből és minden erődből. Szeresd felebarátodat, mint magadat. Nincsen más, ezeknél nagyobb parancsolat.” (Mk 12, 29–31) Nemegetszer megtapasztaltuk már, hogy a szabadságunkkal nem kezdetünk azt, amit éppen akarunk. Istentől függő lények vagyunk, és ha figyelembe vesszük az Atya akaratát, akkor már nem is gondolunk másra, akkor a szolgálat is szabadságunkra válik. Föl kell nőnünk a feladathoz, mert mi lenne hivatásunk más, mint az, hogy Istennünk munkatársaiként keressük meg helyünket a nap alatt, teremtett világunkban.

A szabad lelkiismeret által kialakított hit, Isten ajándéka, tehát nem a kizárólagosságot és a különállóságot kell hogy szolgálja, hanem a szeretetet, egymásért, a világunkért való éleést. Adja Isten, hogy mindannyian ennek tudatában éljünk, hogy láthatatlan kerekasztalainknál az asztalfőn a szeretet Istene üljön.

Beszédemet Augustinus, azaz Szent Ágoston szavaival zárom, amelyek latin patinával így szólnak: *In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus autem caritas.* Tehát: „A szükséges dolgokban legyen egység, a kétesekben szabadság, mindenben pedig szeretet.”

Amen.

Máté Ernő, Pécs

VÍVÓDÁSAIM

(In memoriam Dávid Ferenc)

*Eretnek, istentagadó,
az Úr nevét káromló,
Te is tudod, Atyám,
nem vagyok.
Csak vívódom,
gondolkodom.
Hiszem, vakon nem bírok
elindulni utamon.
Nyisd fel a szemem!
Fogd meg a kezem,
s vezess a göröngyös ösvényen.
Hadd elszenvednem
éles kövek, szúrós tüskék
marta sebek minden kinyját,
s ha majd a lelkemet
megtisztulva felkínálom,
kérelek, úgy fogadd, mint barát.
Látod, már nem döngetem
a lélek-börtön várfalát,
csak egy rést keresek rajta,
egy kis repedést, melyen át
megpillanthatom az Eged.*

Bandi András

Hitünkről – XXII. rész (Nyitrai Levente, Kocsord)

ISTENT MEGÉRTENI

Az unitarizmus, a keresztény eszmevilág kifejeződésének nem akármilyen módja, ill. igen magas fokozata. Egyszerre biblikus és természettudományos megközelítésben próbálja megérteni, és érthetővé tenni Isten üzenetét, ill. kinyilatkoztatását. Ebből szeretnék egy újabb tarsolyra valót kínálni folyóiratunk olvasóinak a közérthetőség nyelvén.

Isten minden élőnél magasabb fokon nyilatkozott meg az embernek. Ezt hitvallások sokasága tolmácsolja az ember felé. De miért kell, kell-e egyáltalán tolmácsolni Isten kinyilatkoztatását? A válasz lehet magánügy, de amit Isten nekünk magáról mond, az törvény. Szól a közösségekhez, az őket alkotó egyén jogairól. Szól az egyénhez a közösséggel szembeni köteleességeiről. És szól a Törvényhozóról, aki adta és számon kéri rajtunk az életünket.

A törvény nemtudása nem mentesít mellőzésének következménye alól. A törvényt ismerni kell, és meg kell érteni. Hiábavalósággá válik minden élet, amiben nem ez áll legelő és legfelül. Van, aki szerint az a küldetésünk a Földön, hogy valahol otthon legyünk rajta.

Helyes.

De otthon a Földön is csak Istennél vagyunk. Isten pedig mindig velünk van, sőt bennünk. Mi mégis megtehetjük, hogy nem élünk együtt Istennel, ezért nem is értjük őt, és a Földön sem tudunk otthon lenni.

Sehol.

Sőt a Mennyben sem találjuk majd a helyünket, hiába lesz az nekünk kijelölve. Bármi kismértékben legyen ez igaz, azt, hogy kell-e Istent értenünk, kérdés tárgyává tenni nem lehet. Ez az a legfőbb szellemi ügy, amit szolgálnunk kell, amit el kell

juttatnunk a beteljesedéshez úgy a magunk, mint közösségeink életében, melyek alkotásából részünk adatott.

Isten értése nélkül idegen jövevények, átutazó vendégek vagyunk mind a két világban.

Nem több, nem kevesebb.

Van-e, aki nem vágyik itthon lenni Istennél Égen is, Földön is? Biztos, hogy nincs, ha tud róla, ha nem. Sokan mégis elmulasztják megtenni érte azt, amit senki sem tud megtenni helyettük.

Külön mondanivalója van Istennek a földiek és külön a mennyeiek számára. De kik a földiek és kik a mennyeiek? Tudjuk, hogy rajtunk, embereken kívül tömérdek más földi lakja ezt a világot. Ezt a világot, melyről nekünk, embereknek megadatott, hogy több ismeretünk legyen az összes többinél együttvéve.

Sokan merik állítani, hogy Istent is jobban értjük. Esetleg, hogy csak mi értjük. Én eltanácsolnám ettől olvasóinkat. Akik valóban értenek valamit, azoknak ezt nem kell mondanom. Mind jól tudják, hogy az ember méltóságához illő rendben, de csak alig kezdjük Istent érteni. Ezért olyan különfélék a tolmácsolásaink.

Az állatoknak, sőt a növényeknek is – a maguk rendjén – ebben nagyobb a régisége. Mire alapozom én ezt a nem túl hízelgő állításomat? – Egyszerű: Minden más élőlénynél nagyobb az Istenhez való igazodás, mint az embernél. Az ember ebben messze nem vette még le magáról a gyermekcipőt.

Sőt!

Hovatovább mind öntörvényűbbé válik a viselkedése. Minél messzebb kerül Isten örök rendjétől, önmagának is annál többet árt. Az egész élővilágot veszélybe sodorja vele.

És kik a mennyeiek? – Sejtjük, hogy ott sem mi képezzük az egész népeiséget. Erről kevés fogalmunk lehet, mégsem annyira kevés, hogy elhanyagolhassuk. Egész életünk egy utazás, melyről mindent tudunk, csak a célja ismeretlen. Azok előtt, akik Istent nem tudják megérteni. Annyi biztos, hogy a Mennynek is lakói vagyunk.

Éppúgy, mint a Földnek.

Hogy voltunk-e a születés előtt, és leszünk-e az elmúlás után, az még csak a hit kérdése. Vagy csak a hit az, aminek nem kérdés. De ki mondana ellent annak a népi mondásnak, mely nekünk, unitáriusoknak leginkább a sajátunk, hogy: a Mennország is, a Pokol is a Földön van?! – Én hívőnek tudom magam, szerintem a Földön is és nemcsak. Aki tehát itthon akar lenni a Földön, annak a másik világban is otthon kell lennie.

Sőt itthon.

Egyszerre és ugyanitt, mind a kettőben. A kettőben, mert mi a másik világon csak a Mennyet látjuk. Mert Istenben csak a megbocsátó jóságot tudjuk elképzelni. Istennek nincs bosszúja, amit a Pokolban tölt ki a bűnös lelkeken. A Pokol csak egy félelem, vagy tán egy fenyegetés, ami Isten megértésének hiányából fakad, mint a sötétség a világosság hiányzásából. Gyűjts világosságot, és meglátod a Mennyet és Urát, aki hazavár, sőt hazahív téged!

Hol van itt a külön mondanivaló a mennyeiek számára? Ott van, ahol más az elvárás az emberalatti és más az emberi étellel szemben. Az embertől nem elég az, ami az állattól elég. Az állat nem oda hivatalos a Mennyeik országában, mint az ember. Az ember azonban sem növény, sem állat nem lehet. Nem szabad vegetálnia és nem lehet okatlan. Hogy ezt Isten követeli-e tőle, mint a Mennyebe jutás feltételét, azon vitázhatunk, ha okos és emberhez illő dolognak tartjuk a vitát. De nagy követelmény, ami elől kitérnie senkinek nem lehet, az felül van minden vitán.

Én, aki hívőnek tartom magam, a hit javára látok különbséget a kétféle felfogás között. Aki Isten követeléseként éli meg a vele szembeni elvárásokat, az olyan, mint akit emberré egy szereteten alapuló család nevel. Hogy ne mondjam, mivé nevelkedik az ember egy laktanyában, ahol minden van, csak az nincs, ami érző és értő emberré nevel.

AZ UNITÁRIUS KÖNYVESBOLTBAN

FOLYTATÓDIK
A DINNYÉS KLUB.

MINDEN SZERDÁN 18 ÓRÁTÓL

(BUDAPEST V. KER., ALKOTMÁNY U. 12.)

A MÚLT ÉVBEN A SZERKESZTETT
MŰSOROKKAL VÁRTA
DINNYÉS JÓZSEF A KÖZÖNSÉGÉT.

AZ IDÉN EGY-EGY KÖLTŐ
ÉLETMŰVÉRŐL BESZÉLGET ÉS
DALOL A KLUBESTEN.

Világvallások kertje – Szeged

kapott lelkiismeretének parancsaihoz igazodik. Maga az unitárius kifejezés arra utal, hogy Isten, mint Abszolútum egységét valljuk, s ez eltér a megszokott Szentháromság-értelmezésektől. Jézust, mint tanítót, erkölcsi példaképet állítjuk híveink elé követendő példaként. Az unitarizmusban különösen fontos az egyén Isten és embertársai előtti felelőssége.

Szegeden mióta élnek unitáriusok?

A 2003. szeptember 10–14. között a szegedi Dóm téren megrendezett „Világvallások kertje” elnevezésű rendezvényen született az alábbi beszélgetés báró Csesznegi Miklóssal, a magyarországi MBK gondnokával, aki az unitárius egyházközösséget képviselte.

Báró Úr, milyen vallás az unitárius, miért hallani olyan keveset Önökről?

Az unitárius felekezet az egyetlen magyar alapítású történelmi egyház, mely a 16. századi Erdélyben született a reformáció betetőzéseként, elsősorban egy korát messze meghaladó lángelme, **Dávid Ferenc** munkásságának köszönhetően. Dávid nevéhez fűződik, hogy az unitárius fejedelem, **János Zsigmond** országlása idején 1568-ban a tordai országgyűlés a világtörténelem folyamán elsőként biztosította a teljes vallásszabadságot. Az unitarizmus ez idő tájt a legelterjedtebb vallás volt Erdélyben, s Magyarországon is nagyszámú követővel rendelkezett. Sajnos a későbbi üldözések következtében visszaszorult Erdély egyes területeire, s ez a legfőbb oka annak, hogy a mai Magyarországon keveset tudnak rólunk. Viszonylagos ismeretlenségünkhöz az is hozzájárul, hogy az unitáriusok nem térítenek, az egyéni döntésre bízzák a világnézet megválasztását.

Miben különböznek az unitáriusok a többi keresztény egyháztól?

Az unitárius gondolkodásban mindig a személyes Isten-keresésen volt a hangsúly, egy hívó unitárius nem dogmákat követ, hanem Istentől

Az első unitárius prédikátorok már a 16. században föltűntek a városban és környékén, **Basilius István**, **Tóth Miklós** nevét említik a krónikák, de az üldözések hatására a Tisza-parti közösség elenyészett, csak a 19. században indul újra a hitélet, s Trianon után alakul meg 1922-ben a Szegedi Unitárius Leányegyházközösség. Az alapításban az erdélyi menekültek játszottak fontos szerepet. A kiemelkedő szegedi unitáriusok közül hadd említsem meg **Gelei József** biológus nevét, aki az egyetem rektora is volt, vagy a ma élők közül **Ormos Jenő**, a SZOTE emeritus professzora, **dr. Karamán Miklós** gyógyszerész, egyházközösségünk gondnoka, megbecsült polgára városunknak.

Úgy tudom Szegeden nincs unitárius templom...

Sajnos nincs. Legközelebb Hódmezővásárhelyen van egyházunknak nagyon szép temploma, s lelkészünk, **Kiss Mihály** is Vásárhelyről szolgál be. Istentiszteleteinket a Honvéd téri református templomban tartjuk, s ezt külön köszönjük református testvéreinknek. A gyarapodó gyülekezet számára azonban a közeljövőben elengedhetetlen lesz legalább egy imaház építése.

Ön az Egyetemi Unitárius Kör elnöke...

Az Egyetemi Unitárius Kör néhány hónapja alakult azzal a céllal, hogy összefogja a szegedi unitárius fiatalokat, s a városban tanuló erdélyi unitárius diákokat. Hódmezővásárhellyel együtt kb. 30 tagunk van. Tervezzük a Kör egyetemi öntevékeny csoportként való bevezetését, s a közeljövőben felvesszük **Basilius István** unitárius tanító-prédikátor nevét. Szeretnénk az egyetemen

egy kopjafát is állítani Basilius emlékére, melyet egy beregi unitárius művész faragna ki.

Báró Úr is unitárius családból származik?

Nem. Őseim jórészt katolikusok és reformátusok voltak, s nemrég tudtam meg, hogy református felmenőim, a **Rhédeiek**, Erdélyben erőszakkal térítették az unitáriusokat Kálvin hitére. Római katolikusnak kereszteltek, Pannónhalmán érettségiztem a bencéseknel, s a mai napig nagy szeretettel emlékezem iskolámra és tanáraimra. Az unitárius egyházba az egyéni útkeresés vezetett, itt leltem meg azt a szabadelvű keresztény szellemiséget, amelyben igazán ott-hon érzem magam.

Mint unitárius mire a legbüszkébb?

Itt a Dóm téren joggal mutathatnék **Brassai Sámuel**, vagy **Bartók Béla** szobrára, de mégsem az unitárius nagyokat emelném ki, hanem azt, hogy az unitáriusok az őket ért több évszázados sé-

relmek dacára, soha senkit sem üldöztek – még akkor sem, mikor ők voltak többségben például Erdélyben János Zsigmond idején – hanem mindig tiszteletben tartották mások vallás- és lelkiismereti szabadságát. Összességében, a már említett tordai határozat mellett, arra vagyok a legbüszkébb, hogy mi nem égettünk meg senkit.

(s. l.)

SZEGED HÍRES VÁROS

Szeged híres város, Tápéval határos...., ezt a dalt játssza a messze földön híres óratorony a Dóm-téren naponta kétszer. 1936 óta kilenc percig szól a zene, miközben a szegedi Csuri mester által készített mechanikus szerkezet tizenhét, fából készült figurát jelenít meg, mely a torony hét ajtajából bukkan elő, a kíváncsiak nagy öröme.

Miért is írom én ezt? Nagyon egyszerű, azért mert öt napon keresztül hallottuk és láttuk, ezt a kis csodát, ezen a Rerich Béla építész (aki talán nem véletlenül volt Petz Samu kedvenc tanítványa) által megálmodott téren, mely hazánk legszébb téglába álmodott tere.

Ugyanis itt zajlott a **VILÁGVALLÁSOK KERTJE** című rendezvény a Kárpát-medencében először.

A középkori Dömötör-torony és a 1930-ban felszentelt katedrális tőszomszédságában huszonegy hófehér pavilon és a benne lévő emberek hirdették Isten nagyobb dicsőségét

2003. szeptember 10–14-e között.

A fehér falakon a felírások a teljesség igénye nélkül: Károli Gáspár Református Egyetem, Magyar Iszlám Közösség, Szent Mauritius Monostor, Jezsuita Rend, H. N. Adventista egyház, Magyarországi Krisnatudatú Hívók Közössége, Szegedi Zsidó Hitközség, Szegedi Egyetem Vallástudományi Tanszék, Magyarországi Unitárius Egyház (Heltai Gáspár könyvesbolt) és még sokan mások.

Ez a kiállítás és bemutatkozás öt napon keresztül tartott reggel tíztől este tízig. Az időjárás nem fogadott kegyeibe bennünket, az első négy napon esett az eső és hideg volt, azonban az esőszünetekben (amiért, sokat imádkoztunk), sok látogatónk volt, főleg szegediek, de a környékbeli településekről is jöttek.

A központi színpadon délutánonként, a jelenlévő egyházak tartottak rendezvényeket, bemutatkozásokat.

Este általában koncertek voltak, többek között: Pannónia Klezmer Band, Marosi–Szurdi duó, Republic, Gőzerő együttes stb.

A Magyarországi Unitárius Egyház szombaton az egész rendezvény legjobb időpontjában 18–20 óra között mutatkozott be a színpadon. A résztvevők: Balácsi László főjegyző-püspökhelyettes, Felhős Szabolcs beregi szórványunk oszlopos tagja, Csesznegi Miklós szegedi unitárius koordinátor, valamint a szülővárosában föllépő „csillag” és nem sztár, Dinnyés József daltulajdonos. Jóska barátom nem önálló koncertet adott, hanem nagy alázattal betagozódott a mi unitárius bemutatkozásunkba – köszönet érte. A műsor felépítése úgy történt, hogy tíz perces prózai blokk után jött 5-6 dalból álló zenei betét és ez ismétlődött, a műsor végén, pedig Dávid Ferenc énekét zenei kísérettel 50-60 ember énekelte el együttesen felállva a szakadó esőben a Dóm-téren.

Az unitárius est után nagyon sokan jöttek gratulálni, miközben elmondták, hogy így kell bemutatkozni egy egyháznak példaértékűen, vagyis igazi értéket kell fölmutatni minden tekintetben. Ugyanis miközben Dinnyés József több tucat magyar költőtől csodálatos verseket és zsoltárokat énekelt, addig Balácsi főjegyző úr a magyar unitarizmus történetéről tartott előadást. Felhős Szabolcs a beregi szórványgondozás és a Partium irodalmi lap köré szerveződött unitárius művészekről, Csesznegi Miklós pedig Vásárhely és Szeged unitárius jelenéről, jövőjéről valamint az internetezés fontosságáról a mai vallásos életben szólt.

És itt kell beszélni a mi pavilonunkról, ill. az ott zajló életről az öt nap folyamán.

Reggeltől estig, bárkinek a rendelkezésére álltunk, könyvkínálatunkkal, vallásos ajándéktárgyakkal, a lelátogató lelkészeink pedig egyéni beszélgetésekkel, valamint unitárius totóval (amit Szász Adrienne lőrinci lelkész állított össze). Minden érdeklő megkapta a magyarországi unitáriusokat bemutató csomagocskát, amiben az unitárius címer, könyvtárunk ismertetője, vallásunkról röviden, valamint egyházközségeink címtára volt. Több, mint százat adtunk át az érdeklődőknek.

A pavilonunk kívül-belül fel volt díszítve nagyon szépen, unitárius művészek által készített kisplasztikai művekkel, képeslapokkal, unitárius címerrel. A látogatók szerint a pavilon a benne lévő emberekkel együtt szeretetteljes volt, és kifejezte a magyarországi unitáriusok világlátását, és azt hogy milyen örömmel jöttünk ide az Alföld legdélebbi részére.

Vasárnap, a zárónapon, végre kisütött a nap és megtelt a Dóm-tér emberekkel. Dél előtt vallásos kórusművekkel múltattuk az időt, majd kora délután a színpadon az összes résztvevővel egy záró és értékelő beszélgetés volt nagyszámú érdeklődő előtt. Itt mindenki egyenként kifejtette az elmúlt öt nap tanulságait. E sorok írója beszélt a szép dolgokról, ill. azokról a problémákról, amiken közö-

sen javítani kellene jövőre, hiszen a tervek szerint ezután minden évben megrendezésre kerül ez a fesztivál. Azzal fejeztem be mondanivalómat, hogy itt voltunk öt napig e csodálatos téren, az óratorny naponta kétszer megjelenő figurái előtt és ezek a fából készült kicsi remekművek (Kállay Ferenc fafaragó alkotásai), mindegyik valamilyen történelmi alakról lett mintázva. A rektor Klebelsberg Kunó, aki köztudottan katolikus, a dékánok közül Brassai Sámuel unitárius, a deákok közül Petőfi Sándor evangélikus, Csokonai Vitéz Mihály református volt, és mégis milyen jól elférnek egymás mellett, ami igazán példamutató mind a rendezők mind a mostani, mind a majdani résztvevők számára.

A beszámoló vége felé meg szeretnénk köszönni az ötletgazda és házigazda Szilágyiné Bitó Klárának és a neki segítő vallástudományi tanszék diákjainak az okosan együtt töltött órákat, nagy öröm volt ilyen fiatalokkal együtt lenni, akik össze tudják egyeztetni a transzcendenst a mai világgunkkal.

A legfelsőbb egyházi vezetésnek, püspök úrnak, főgondnok úrnak, a Heltai Kft. vezetőjének, valamint a könyvtárunk vezetőjének az anyagi támogatásért mondunk köszönetet, ki-ki lehetőségeihez mérten próbált meg mindent.

A lelátogató lelkészeinknek és vendégeinknek, szintén köszönetet mondunk, és abban a reményben, hogy jövőre, időben előre egyeztetve hiszen, most voltak, akik erdélyi utak miatt, voltak, akik műsorátfedések miatt vagy bármi más okból nem tudtak eljönni még többen részt fognak venni – akár forgó rendszerben – ezen a jelentős rendezvényen.

Befejezésül egy hét éve Erdélyből kitelepült Szeged környéki ember szavaival búcsúzom, aki a következőket mondta: amióta kijöttem magyarba, most voltam először büszke arra, hogy unitárius vagyok, hiszen itt mindenki nagyon szerette önöket és így engem is, és ezért az Isten áldja meg a magyarországi unitáriusokat.

Úgy legyen!

Gergely Felicián

A Richter Gedeon Rt. a Magyar Kémia Oktatásáért immár ötödik alkalommal adta át ünnepélyes keretek között négy kémiatanár kiemelkedő munkájáért a Magyar Kémiaoktatásért díjat. A díj átadására az MTA Akadémiai Klubjának termében került sor. A rangos elismerést a Richter Gedeon Alapítvány a Magyar Kémiaoktatásért háromtagú kuratóriuma évente ítéli oda azoknak a középiskolai és általános iskolai kémiatanároknak, pedagógusoknak, akik áldozatos munkájukkal járulnak hozzá a magasabb színvonalú képzéshez. Az alapítvány 2003-ban Halmi László, Horváth Gabriella, Útő Piroska középiskolai tanárok, valamint Dudok Györgyné általános iskolai tanár, a kémiaoktatásban és a kémiaoktatásért végzett munkáját ismerte el.

Csodálatos vendégjáték Székelyföldön

Augusztus végén ötnapos vendégjátékunk során Székelyföldön, unitárius testvéreink vendégszeretete tette felejthetlenné utunkat: Sík Sándor ISTVÁN KIRÁLY c. drámáját játszottuk Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Csíkszeredán unitárius és más vallású hívekkel telt házak előtt.

Mi ajándékba vittük játékunkat, az unitárius gyülekezetek viszont mindhárom városban szállással, ellátással és határtalan szeretettel halmoztak el bennünket. A családok – akik vendégül láttak – számtalan figyelmességgel tették testvéri hangulatúvá ottilétünket. A magyar öntudat keresztényi alázattal áradt mindenkiből. Örömmel tapasztaltuk, hogy Erdélyben bátor nyíltsággal vállalják magyarságukat az emberek, szinte vallásos áhítattal büszkék nemzeti öntudatukra. Ők valóban naponta élik a haza, a testvéri közösség szeretetét!

A vendéglátó városok gyülekezeteinek élén álló lelkészek, a legnagyobb lelkiismeretességgel vállalták az előadások megszervezését a vendégművészek fogadását, és elhelyezését a lelkes unitárius híveknél, ezért megérdemlik, hogy név szerint is köszöntsük őket: **Marosvásárhelyen NAGY LÁSZLÓ; Székelyudvarhelyen RÜSZ DOMO-**

KOS; Csíkszeredán KRIZBAI BÉLA és TÓTH KÁROLY evangélikus lelkész.

Hazafelé örömmel és meglepődéssel állapítottuk meg, hogy példásan szervezett volt minden napunk:

Marosvásárhelyen elkalauzoltak a Teleki-tékába, Csíkszeredán a csíksomlyói kegyhelyre, bevitték és megmutatták az „Egy Isten”- hitből fakadó csodálatos templomaikat.

Mi, ott levő művészek, színházunk ars poeticáját, Tamási Áron nagyszerű gondolatát hirdettük; „betölteni reménységgel a világot”. Mi nagy kedvvel, szívvel játszottunk testvéreinknek, ők pedig elláttak és imádkoztak értünk.

E csodálatos és felejthetetlen vendégjáték szellemi előkészítője Rázmány Csaba püspök úr volt, akinek az Evangélium Színház Kuratóriumának nevében is hálás köszönetet mondunk.

Isten áldását éreztük utunkon, melynek végén igaz baráti szeretettel, a viszontlátás reményében búcsúztunk egymástól!

Budapest, 2003. október 8.

UDVAROS BÉLA,
az Evangélium Színház
művészeti igazgatója

Szervét Mihály /1511–1553/, a „csillag a máglyán” 450 éve halt meg

„Megölhetnek, de ártani nem tudnak nekem”

(Szókratész)

„Rettenetes, de mindennek ára van. Nyomon vagyok már. A vér a szív jobb kamrájából a bal kamrába áramlik, de nem közvetlenül, hanem hosszú ereken át, miközben a tüdőben levegővel érintkezve megtisztul. Erről eddig csak Istennek volt tudomása... Kétkedem abban, hogy Isten tartózkodási helye pusztán a Magasság lenne. Az úr, a csillagok. Mindenütt jelenvalónak kell lennie. Benne van tehát mindabban, amit megteremtett.”

„A gondolat székhelyének dolgában nincs illetékes és illetéktelen koponya. Isten valamennyit nyitott ablakokkal teremtette. Kinek

Michael Servetus
(1511–1553)

adott felhatalmazást, hogy csak egyet is bedeszáljon?”

„Vitába mertem szállni veled, Kálvin János, de csak kenyérrel dobtalak meg. Dobtál volna vissza sárral vagy mennykővel, ne följelentéssel! ...A szabad vizsgálódás jegyében, nevében a hitből kényszeríthet, a hívóból álhívót kovácsolsz. A házkutatás a szívben és a koponyákban az álhíveket szaporítja. Meggyőződésed, hogy az emberiség a te Jézus-kommentárodba fagyottan, mint valami őshüllő fogja megérni a feltámadás napját?... Isten azért teremtett saját képére, hogy szánt-

szándékkal elbutuljunk? Hiábavaló és lehetetlen bárkinek is megparancsolni vagy bárkit is erőszakkal kényszeríteni, hogy hite, gondolkodása ilyen vagy olyan legyen!... Az efféle kényszer csak hazugságot és színlelést fiadzik.”

„A tiltott könyvespolcot a fejünkben keresse!... Könyvet írtam, nem harci programot, nem törvényeket. Szemlélődöm lelkiismeretem szerint. Nem óhajtok beköltözni senkinek az agyába!... Lelkem ez a könyv. Meg nem gyalázhatom... Egész ifjúságom itt van e könyv falai között... A könyvégetés nem válasz! Semmire se válasz!... Gyalázzatok meg engem, de kímélhessem meg az írásomat, a könyvemet! A lélek székhelyét nem találtam meg a vérerekben. A lélek valahol mélyebben lakozik bennünk. Talán épp ott, ahol az írás születik, ahonnan Leonardo színei kicsapnak, Michelangelo szobrai fölbukkannak. Nem tudom, hol ez a mélység, talán a sorsunkban. A sorsunkat nem tudom fölboncolni. De bizonyos, hogy minden leírt szavam önmagam megőrzésének legutolsó menedéke. Közönséges anyag: festék, papír ez a könyv, a könyvem, mulandó forma, tojáshéj, magzatburok de hallgatózz belé: az életem értelme sír benne, egy vagyok vele, mint anya a magzatával. Revoco? Vonjam vissza? Nem leszek magzatgyilkos! Magamat alázom meg inkább, semmint ezt a szerencsétlen, üldözött könyvet, amelynek immár saját élete van. Ha visszavonom: megsemmisítem. Ha letagadom: csak elválunk egymástól.”

„Segíts meg, Istenem, életemnek e nehéz órájában! Ne oltsd ki bennem, Uram a gyertyát, te gyújtottad meg azt Szent Máté evangéliumával, te parancsoltad meg a szólást, és ítélted örök kárhozatra a hallgatást!... A te műved, Uram, a kényszer, a szavaimat formáló sugallat, a nyájterelő Jákob varázslata az ivóvizünkben, falat kenyérünkben, szerelmünkben, szándékainkban és minden tétova mozdulatunkban az igazságért, mely bennünk lakozik, s mégis oly távoli, és immár csak álmainkban adhatunk neki fekhelyet... Én nem tudom már, hol a fényes Mindenható, mert elhagyott engem, álmodozásba kergetett, és magamra hagyott a kérdő mondataimmal, és nem tudom: fölemelt-e vagy megvert engem, és nem fi-

gyelmeztetett engem: nyitott szemmel aludj, Szervét Mihály, mint a viaszbabák, mint a játékbabák! Jó éjszakát!”

A fenti idézetek Sütő András, a mai magyar irodalom legnagyobb drámaírójának halhatatlan művéből, a „Csillag a máglyán” Szervét Mihály gondolataiból valók. Emlékszem, hogy azokban a vészterhes időkben papnövendékek, lelkészek, történelmi nemzeti és vallásos értékeiket féltő és azokhoz ragaszkodó erdélyiek szinte imaszövegek-ként idéztük Sütő András lélekmegtartó szavait. A kemény kálvinista Sütő András így őrizte meg az unitárius „bozótvágo” örökségét. Eljött az ideje, nagyon is eljött, hogy a történe-szeink is hozzátegyék a magukét. Erre elszalaszthatatlan alkalmak az idei évfordulós ünnepek Európa kultúrvilágában.

Aranyosrákosi Székely Sándor író-püspökünk jegyzi le híres művében, az „Unitária vallás történetei Erdélyben”: „Genévában vesztették el, Kálvin János genevai pap eszközletére 1553. oct. 28. gyászos farakáson.” Wilbur Morse Earl /Szent-Iványi Sándor/ könyve október 27-ére teszi a kivégzést, a genfi Champel mezején felállított emlékművön is ez utóbbi dátum szerepel. 450

éve annak, hogy a Reformáció e különös elméjének, harcosának meggyújtották máglyáját, a „farakást” ahogy Aranyosrákosi írja, azok, akik létüket szintén a Reformációnak köszönhatték. Nem Ő volt az egyetlen, akit „másként gondolkozó” voltáért a protestánsok pusztítottak el, főként itt a történelmi Magyarország területén.

A genfi Szervét-ünnepeken a Magyarországi Unitárius Egyházat Mikó István főgondnok képviseli október 25–26-án. Egy angol lap híradása szerint Madridban is lesznek megemlékezések, igaz, mint híres orvos örökségét elevenítik fel, hiszen a vérkeringés egyik felfedezőjét tiszteli benne a tudományos világ. Talán majd említést tesznek arról is, hogy reformátorként mekkora nagyság volt. Egyházi Elnökségünk és Képviselő Tanácsunk határozatot hozott arról, hogy november 29–30-án nagyobb szabású Szervét-ünnepeket rendez. Erre az alkalomra vendégül látjuk erdélyi hittestvéreinket, nyugati hitrokonainkat és a tudományos élet képviselőit is. Elképzeléseink szerint az első napon

meghallgatjuk Dr. Rezi Elek kolozsvári püspökhelyettes /Genfben is ő lesz az egyik előadó/ és Dr. Balázs Mihály szegedi történészprofesszor előadásait. Másnap ünnepi istentisztelet lesz műsorral a Pestszentlőrinci Egyházközségünk templomában, valamint koszorúzás a Szervét- emléktáblánál. A kétnapos rendezvényre várjuk az érdeklődőket, a Budapest XVIII. kerület, Szer-

vét Mihály tér 1. szám alatt lévő templomunkba, hogy megismerhessék minél többen e nagyszerű reformátor életét, munkásságát, műveiből ízelítőt kapjanak. Következő lapszámunkban részletes életrajzi ismertetést, műveinek tudományos értékeléséből részleteket fogunk közölni.

B.L.

Október 31.

A Reformáció napján Gellérd Imre, egykori humoródszentmártoni lelkész versével emlékezünk:

REFORMÁLÓDJ!

Európa földjén sötétség honolt.
Meddőn sírt a szellem és trónt ült a vakság.
Új formák után kiáltott minden fény,
Mit véka alá rejtett önhitt emberi makacsság.
Ó, te balga kor! Azt hitted
Erősebb a véka, mint a gyertya fénye?
Azt hitted, örök a gát, mit duzzadó erőknél
útvárába vert kevesek ósdi, beteg önkénye?
Azt hitted, hogy tüzes isteni hajnalok útját
elvekkel, láncokkal végképp elállhatod?
Hogy fakadjon rügy, hogy nőjjön a szellem,
koholt terveiddel, azt hitted, meggátolhatod?
Nem, ó balga kor! Tévedtél végzetesen!
A megújulás istenszabta törvény!
Nem megállás, nem véka, nem lánc, nem meddő elv,
Nem gát, hanem csobogó, szakadó szent élettörvény.
Hajnal, mely felfakad,
legyen bár ezeréves az éj,
vulkán, mely kitör, tömje bár kráterét erőszak,
parancs vagy barbár hatalmi kéj.
Valahol duzzadt gátak felett megjelenik egyszer az Úr,
S prófétákat harsonáz össze magának,
Kik Isten áldott eszközeiként
Erős hitvallukat nekivetik-feszítik a gátnak.
S recsegni, ropogni kezd a gát –
Sodoma tüze mar belé a múltba.
Vártemplomok kapuin tételes nagy álmok feszülnek:
s új hajnalt énekelnek merészen, zúgva:
Reformálódj! Isten parancsa örök törvényként
küldetett egykor Wittenbergbe, Wormsba,
Reformálódj! – Ne gát, lendítő erő légy,
örök javító szándék jó- és balsorsban!
Reformálódj! Benned is szakadjon naponta meg
A jóság, az igazság s a szeretet élő vize,
S tételes jézusi vágyak szent proklamációját
Szegezd ki életed templomkapujára!

Gellérd Imre lelkész, 1957
Közli: B. L.

Az angliai The Inquirer lap, a brit és ír unitáriusok és szabad keresztények orgánuma arról tudósít, hogy az Unitáriusok és Univerzalisták Nemzetközi Tanácsa Szervét Mihály halála 450. évfordulóján emlékkonferenciát tart Svájcban, a genfi John Knox Nemzetközi Intézetben október 24–27. között. Lapunk más helyén mi is tudósítottunk arról, hogy erre a megemlékezésre Mikó István főgondnokot küldte ki egyházunk. Jeleztük azt is, hogy Dr. Rezi Elek kolozsvári püspökhelyettes ezen az összejövetelen fog előadást tartani. A megnyitó beszédet Clifford M. Reed lelkész fogja a résztvevőkhöz intézni. Október 25-én Andrew Hill, az edinburghi Szent Márk templom lelkésze „Az unitarizmus többel tartozik Kálvin Jánosnak, mint Szervét Mihálynak?” címen tart előadást. Aznap délután Dr. Peter Hughes, az Unitárius-Univerzalista Történeti Társaság alelnöke, az Unitárius és Univerzalista Életrajz – Szótár főszerkesztője „Szervét, az áldozat” címen tart előadást. A vasárnapi istentiszteletet Richard R. Boeke lelkész vezeti. Clifford M. Reed azután „Szervét drámája” tárgykörben értekezik. Hétfőn reggel imádsággal zárul a rendezvénysorozat.

A Magyar Nemzet már nagyon sokszor értékes cikkeket közölt egyházunk életéről, vagy hoz elő nagy érdeklődésre számot tartó adatokat. A cserkész történelemben járatosak tudják, hogy az unitáriusoknak is van egy híres csapata, a János Zsigmond nevét viselő közösség. (Milyen kár, hogy napjainkban szünetelteti működését, kellő utánpótlás hiányában.)

Az említett újság „talán minden idők legsikeresebb magyarországi rendezvényének” nevezi az 1933-ban, Gödöllőn tartott jamboree-t. A hetven évvel ezelőtti találkozóznak állít emléket a Gödöllői Városi Múzeumban megnyitott „A csodaszarvas jamboree-ja /1933–2003/” című kiállítás. A rengeteg emlék egyik nagy szenzációjának titulálja a szerző azt a kézzel írott, gobelin fedelű naplót is, amit az unitárius János Zsigmond cserkészcsapat vezetett a táborozás során, és amit sok ezer résztvevővel aláírtak” – tudósít a lap.

Egy másik Magyar Nemzet-szám „Földi és égi hitviták” címmel tudósít arról, hogy a Budapesti Unitárius Egyházközség templomában Szócs Géza költő bemutatott egy általuk kiadott könyvritka-

ságot, Jacobus Paleologus, Dávid Ferenc eszmétársa válogatott írásait. Szócs Géza felkérte Balázs Mihály iradalomtörténész professzort és Nagyillés János fordítót, hogy a latin nyelven megjelent írásokat fordítsák le és tegyék a magyar olvasó számára is elérhető közkinccsé.

„A kész mű A Dunánál Kiadó és a kolozsvári Qui One Quint Kiadó közös kiadásában látott napvilágot, ami már csak azért is szerencsés, mert az unitáriusok erdélyi központjának számító Kolozsvár így a magáénak tudhatja a könyvet” – fogalmazott Szócs Géza. Milyen nagyszerű emberi gesztus, hogy ha házunk táján nem akad, aki elérhetővé tegye az ilyen értékeket, Isten „rendel” kívülállókat!

Meghalt Teller Ede... /1908–2003/

Kroó Norbert, az Akadémia főttkára azt mondta róla: „Társadalmi hatását Einsteinéhez lehet hasonlítani”. A természettudományok mellett magyarból volt mindig kiváló. Egész életében akcentus nélkül, hibátlanul beszélt nyelvünket.

Hajlott korában is Ady-verseket idézett, szavalt. Élmény volt hallgatni a vele készült interjút, még ha azokat éjfél utánra is rakták az illetékesek, akiknek nem „feküdt” magyarságszeretete. A rengeteg díj, kitüntetés mellett a legbüszkébb a Corvin-láncre volt. Tudományos munkája, eredményei maguktól beszélnek, életében már tudományos központot neveztek el róla. Abban a pantheonban előkelő helye van, de abban a másikban is, amelyikben azok vannak a csillagok közé felírva, akik siettették a barbár eszmerendszer bukását a világon. Egyik utolsó beszélgetésében fejtette ki tiszta „unitárius” nézeteit. Valahogy úgy fogalmazott, mintha Jézust hallottam volna: „Az én Atyám munkálkodik, és én is munkálkodom.” Nem úgy van az, ahogy a hagyományos világnézet vallotta, tartotta, hogy az Isten megalkotta a jövőt, és nekünk csak le kell élnünk és ennyi. Az embernek sok a tennivalója. Az élet egy alkalom, egyetlen alkalom, hogy megtegyünk mindent. Bizonytalan sokszor az élet, de nem kell félni: dolgozni kell szüntelenül, hogy az Isten-álmódta jövőt az ember saját javára fordítsa. Adjon a Mindenható e népnek sok ilyen gyermeket, kiválóságot, és adjon örökös hazavágyást e földre, hogy „fölföldöbott kő”-ként visszatérjenek, és adjon olyan hazát, testvéreket, amelyik és akik mind várják és befogadják.

B. L.